

ДО ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ

Визначено характерні явища соціальної сфери українського суспільства, запропоновано заходи щодо покращання стану її справ.

Ключові слова: стратегія соціального порятунку, соціокультурні механізми, підтримка інновацій, управлінські механізми соціальної творчості, інтереси і потреби людей.

In the article the situation in social sphere of Ukrainian society is determined, the measures for its improvement are proposed.

Key words: strategy of social salvation, sociocultural mechanisms, innovation support, management mechanisms of social creativity, interests and needs of people.

В українському суспільстві дедалі загострюються суперечності між ідейно-політичними напрямками, між групами, що склалися за національними, ментальними, мовними, культурними, релігійними та іншими ознаками. На жаль, низькою залишається політична культура партійних об'єднань і громадських утворень. Громадяни упродовж особливо останніх років зневірившись у владі. Найважливіші, доленосні питання сьогодення і майбутнього України вирішуються купкою олігархів, можновладних бюрократів за повного ігнорування думки широкого загалу. Натомість громада занепокоєна зростанням авторитарних тенденцій, численними зловживаннями з боку чиновницького корпусу. Тому головний висновок однозначний – єдиним продуктивним шляхом розвитку України має стати зміна адміністративно-бюрократичної парадигми на ринково-демократичну, децентралізовану, опора не на матеріальний, а на людський капітал, його примноження, здійснення стратегії соціального порятунку української нації.

Проблеми соціального управління знайшли віддзеркалення в роботах таких учених, як А. Неклесса, С. Булгаков, Н. Бердяєв, І. Сиземська, І. Валерстайн, О. Панарін, М. Лукашевич та ін. Натомість слід відмітити необхідність подальшої теоретичної розробки цієї теми, особливо з урахуванням українських реалій, які склалися в останні роки сучасної історії.

У державі не стихає протистояння різних політичних сил і олігархічних (а точніше плутократичних) кланів. Ринкові перетворення не доведені до кінця або здійснені із системними помилками. Практично не проведені конче необхідні державі реформи: судова, адміністративна, територіальна, бюджетна, військова тощо. А ті зміни, що відбулися, були переважно здійснені в корисливих цілях нечисленних груп, які привласнили

колосальні результати праці попередніх поколінь. Суспільство розкололося на надбагату купку скоробагачків та злиденну більшість. Поглиблюється відчуження між державою і громадянами, зростають апатія, духовна спустошеність.

Сьогодні вектор усього суспільного життя багато в чому стратегічно спрямований на самознищення України як суверенної держави – багатостраждального вибору народу. Кожен день сповнений жорсткою, непримиренною боротьбою між владою й опозицією. Типова ознака сучасного політичного клімату – різке несприйняття іншої думки, зростаючий страх мільйонів українців перед майбутнім.

Мета статті – розкрити важливе значення методологічно правильного підходу до вирішення злободенних питань соціальної сфери.

Слід нагадати, що в сучасній ситуації діє принцип “формальної раціональності”: “Те вироблено, що продано, те капітал, що має попит на ринку”. Економісти більше схильні трактувати цей принцип як “максимум прибутку з мінімумом затрат”.

На цьому фоні роль людини, широка мережа її соціальних взаємодій дедалі більшою мірою регулюється згаданими принципами ринку. А результат – очевидний: у суспільстві не лише наростає процес комерціалізації, утверджується споживацька психологія, а й поширюються тенденції до охлократизації – наступальної агресивної маси з низьким рівнем культури і освіти. Ми перед загрозою настання “нового середньовіччя”, коли дійсністю стануть ноутбуки і мобільники у величезній людській масі з примітивними інтелектуальними і культурними запитами, з сумною перспективою культурної “коми”.

Тому коли йдеться про людський капітал і його примноження, то слід розуміти це не тільки і не стільки, як людські трудові ресурси, від чого понад 100 років тому застерігав Сергій Булгаков: “Господарство, – писав він, – зрозуміле досить широко, не є уярмлена робота тварини, а творча діяльність розумних істот”, сфера культурної творчості, яка можлива тільки за умов свободи [1, с. 257].

Світова економічна думка, а також сучасні філософські дискусії дедалі виразніше фіксують одну й ту ж проблему: як враховувати соціально-культурні параметри господарської практики. (Ігнорувати їх або ж залишатися на рівні тези “спочатку піднімемо економіку, а вже потім візьмемося за духовність” для України означає не лише відставати від вимог часу, а й поступово соціально деградувати). Нагадаємо, що увага до цієї проблеми традиційно була притаманна філософській і економічній думці (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, М. Вебер, С. Булгаков, М. Бердяєв, В. Соловйов, С. Подолинський, І. Франко, М. Туган-Барановський, В. Вернадський), що знаходило свій вияв у різних соціальних проектах, політичних програмах, моделях, категоріях [2].

Для нашого часу характерною стала швидка зміна останніх, проте з виразною вимогою – щонайрізноманітнішого включення в економічну діяльність соціокультурних механізмів, інакше дальший розвиток і

національних, і світової економічних систем загальмується, повернеться на вже пройдений шлях.

До певної міри ця тенденція соціалізації і гуманітаризації економіки відображається в пошуку моделей індивідуальної поведінки, зумовлених духовно-моральними мотивами. Так, ще на початку минулого століття людина трактувалася як “*homoeconomicus*” (“раціональний максимізатор корисності”), то надалі на олімпі популярності змінювали одна одну моделі “інституційної людини” (до попередніх мотивів додавалося устремління змінити свій статус у суспільстві), “людини, спроможної самореалізовуватися”, нарешті – “креативної людини” (прагнення якої пов’язані з потребою утвердитися у статусі творчої людини, домогтися суспільного визнання своїх інтелектуальних переваг) [6, с. 37].

Як справедливо відзначає визнаний у світі авторитет Еммануїл Валлерстайн (донедавна президент Міжнародної соціологічної асоціації), “кожна соціальна система обов’язково має у своєму віданні різноманітні інститути, які спрямовують чи стримують суспільні дії... Ми можемо, за бажанням, назвати ці інститути економічними, політичними і соціокультурними, але ці позначення будуть неточними, оскільки всі інститути діють методами, які є одночасно і політичними, і економічними і соціокультурними – у протилежному разі вони виявилися б неефективними” [3].

Щоправда, з часу проголошення України незалежною державою, у нас не бракувало “стратегів” і обіцяльників, програм і планів, але всі вони носили короткостроковий переважно публіцистський характер. Сьогодні вже стало зрозумілим, що водночас це були не безневинні передвиборні агітки на кшталт “Обери мене!”, а й частина продуманої стратегії з дискредитації всього процесу державотворення.

Важко повірити, що очільники нації та їх наукові клевети не знали чи не розуміли, що найістотнішим джерелом і механізмом суспільного розвитку є управління, а ефективна система і висока якість останнього – запорука успішного реформування суспільства. Напевне, знали і розуміли, а тому й сумнозвісна приватизація соціалістичної власності була здійснена в такий спосіб, що її власниками стали деякі колишні господарські та партійні керівники, комсомольські “висуванці”, обперті у своїх неблагovidних вчинках на кримінальні елементи. З цих “кадрів” і сформувалася так звана еліта українського суспільства.

Більше того, вона відокремилася від суспільства тим, що сформувала свої цінності – відмінні від цінностей еліти справжньої (осілість, патріотична прихильність до країни, благодійність, благородний пріоритет обов’язків перед правами) і традиційних цінностей українського народу. У теперішньої “еліти” своє кредо: “Якщо ти нахабний, сміливий, рішучий і багато чого знаєш – ти отримуєш усе. Якщо ж не надто нахабний і не дуже сміливий – сиди й мовчи в ганчірочку” (слова “героя” приватизації початку 1990-х рр. у Росії А. Чубайса) [5].

Саме такій стратегії слугувало і слугує в Україні управління, яке формально здійснює держава, але в інтересах певних олігархічних груп і

кримінальних кланів. Але раніше чи пізніше, суспільство дійде такого стану, коли сформується замовлення на управління в його справжньому, глибинному, науковому значенні як єдиному порядку від національної катастрофи, найважливішому чиннику суспільного поступу.

Ми виходимо з розуміння управління суспільством як цілеспрямованого, планового, координованого, свідомо організованого процесу, що спирається на певну сукупність теоретичних стандартів, ціннісних критеріїв, світоглядних позицій, відповідних до даного етапу розвитку.

Кожна країна цивілізаційно відрізняється від країн інших культурних світів, їхніх ієрархій цінностей. Через це і Україна зобов'язана підтримувати свою цивілізаційну ідентичність, творчу цілісність, засновувати на них системну стратегію та модель модернізації. Адже соціальна стратегія, яка враховує конкретні цивілізаційні особливості, є і додатковим ресурсом використання соціальної творчості народу.

Проте добре відомо, що можливості раціонально запланованих та добре керованих управлінських впливів завжди і повсюдно обмежуються об'єктивними і суб'єктивними чинниками. У час класичного модерну (для України – це радянська доба) панували технології адміністрування і суворого управління.

Теперішні умови, коли кожна особистість може обирати в сучасній відкритій культурі те, що їй близьке, коли суспільство різномірне, не просто заперечують технології жорсткого адміністрування, навпаки – сприяють стимулюванню бажаних трансформацій. Як відомо, застосування конкретного інструментарію істотним чином залежить від типу особистості, її мотивації, інтересів, мети (іншими словами, глобалізації і трансформації) змінюють вимоги до якості управлінських рішень, поєднання завдань перспективних і сьогоденних, співвідношення ресурсів і цілей взаєморезонування економічного зростання і збереження життєпридатності довкілля.

Конкретно щодо України питання зовсім не в тому, щоб “ліквідувати відставання” у чомусь, а в тому, як зберегти і збільшити наявні переваги, сконцентрувати ресурси, підтримати інновації.

Досвід багатьох успішних країн свідчить, що майбутнє тісно пов'язане з умінням орієнтуватися на поки що малопомітні, але дедалі суттєвіші тенденції. Так вчинили лідери так званих “азійських тигрів” (Гонконг, Сінгапур, Південна Корея). Аналітики свідчать про “нову історію успіху” Гвінеї під проводом випускника Сорбони Альфа Конфе, так і про підкорення реформ президенту і його команді у Сьера-Леоне та ще п'яти країнах континенту, де стартові можливості були вкрай несприятливі (громадянська війна, кліматичні катаклізми, неписьменність), а успіхи прийшли уже через 5 – 7 років (різко скорочено корупцію, тіньову економіку, зменшено податки і збільшено інвестиції).

Таким чином, в Україні слід закликати людей не “за лопату братися”, а спонукати і стимулювати їх до творчості. Саме на це має бути зорієнтований новий Проект для України, а не на забезпечення ситості та заможності

певного кола людей. Останнє – це далеко не проект, а лише рівень задоволення первинних, соціобіологічних за змістом потреб. Мова має йти про створення управлінського механізму соціальної творчості не лише розповсюдження нових типів економічної діяльності, технологій, інформацій, способу життя, а й різноманітних життєвих стимулів і мотивацій, ціннісних орієнтацій і настанов особистості. Іншими словами, “узагальнюючий критерій модернізації – розширення ступенів свободи діяльності кожного індивіда, особистості. У посткапіталістичному суспільстві критеріями свободи стають інформація, знання, рівень освіти, кваліфікації” [10, с. 50].

При цьому не зайвим буде нагадати про неодмінну складову свободи діяльності особи – її політичну культуру, яка охоплює політичні традиції, політичні цінності та настанови практичної політичної поведінки. За нинішніх умов це тим більш важливо, оскільки всім нам ще належить звільнитися від диктату принципу “людина для суспільства, а не суспільство для людини”. Йдеться про утвердження розуміння унікальності кожної особистості, піднесення ініціативності та відповідальності індивіда психології самостійної, самодіяльної, потенційно необмеженої в своїй самореалізації людини з її потужною енергетикою особистої незалежності і громадянської свободи. Сучасне суспільство формує запит на особу, яка крім означених вище характеристик, усвідомлює зумовлені необхідністю покладатися на саму себе такі риси, як гідність, відповідальність, інноваційність, обов’язок.

З теорії і практики управління відомо, що будь-який суб’єкт управління (від держави до окремого керівника) має визначати цілі, завдання і потенціал певного об’єкта на основі його ретельного аналізу. Останній щодо суспільства ефективний тоді, коли проведення такого аналізу спирається на певні принципи соціального управління. У фаховій літературі їх ґрунтовно розкрито. Йдеться насамперед про принципи: відповідності системних методів управління, які застосовуються; конкретності управління; стимулювання, зокрема управлінської діяльності; ієрархічності; колективності; врахування інтересів і потреб людей; контролю, відповідальності; прогнозування та випереджуючого розвитку теорії соціального управління щодо соціально-управлінської практики тощо [8, с. 68–73].

Одним з найпоширеніших сучасних способів управління соціальними процесами виступає програмно-цільовий метод, що пов’язує мету управління (відповідно і стратегії, концепції, плани, проекти) з ресурсами за схемою: мета – цільова програма – результат.

Дискусії з цієї проблеми, що то розгортаються, то стихають в українському суспільстві, на нашу думку, у переважній більшості малопродуктивні якраз через звуження поняття “національна ідея” до сприйняття нацією самої себе або, як образно висловилися А. Ротовський і Ю. Штепа, до “асорті з історичних символів, привабливих гасел і соціальних благ у національній упаковці” [9]. Національна ідея стає об’єднуючою і творчою силою тоді, коли буде однаково привабливою для абсолютної більшості населення країни без різниці етнічного походження, соціального статусу, засновуватиметься на системі національних

цінностей і пріоритетів, історичному досвіді перемог і звершень, відповідатиме духовним і матеріальним потребам суспільства тощо. Також для України, для всіх у ній суцільних націй і народностей було і залишається прагнення до свободи і демократії.

Проте ідея як вища форма теоретичного освоєння дійсності містить два моменти: створений теорією ідеальний об'єкт і план, спрямований на його реалізацію. Оглядаючи героїчну і драматичну історію, масмо визнати, що нашим попередникам у минулому дуже часто бракувало мужності і волі для переходу від мрії до дії, від свідомості до активності. Що ж стосується останніх років – доби незалежності, то тут слід відзначити часом цинічне ігнорування владними групами “соціальної ціни” за вироблення та засвоєння національної ідеї, наслідків втілення її у життя [4, с. 32].

Потребують поглибленої концептуальної розробки такі основоположні поняття: демократія як влада народу, свобода, правова держава, громадянське суспільство. Практично йдеться про необхідність якісного прориву суспільно-наукової думки і суспільної дії. Тільки на цьому шляху можливий прорив у досягненні Україною рівня європейської країни за розвитком економіки, науки та культури, за рівнем життя народу, набуття нею гідного місця серед країн світу.

Тут доречним буде нагадати, що, на відміну від управління природними та технічними системами, соціальне управління є способом існування, самозбереження і розвитку суспільства. Специфічність цього виду діяльності в раціональності, оскільки її структурними складовими виступають мета, мотив, умови, способи, результат. Але при цьому соціальне управління або управління суспільством не може і не повинно залишатися на такому високому рівні абстрактності. Воно тільки тоді ефективне, якщо враховує у структурі діяльності суб'єкт, об'єкт, предмет, норми, цінності, відносини людей. А відтак, управління суспільством виступає в таких основних формах (відповідно до сфер суспільного життя): політичне управління, управління матеріальним і духовним виробництвом та управління соціальною сферою. Слід відзначити, що в сучасній суспільній науці є вагомі здобутки в розробці теорії соціального управління, що набуло свого виразу у двох напрямках: соціального конструювання та аналізу державної політики.

Література:

1. *Булгаков С. М.* Философия хозяйства / С. Н. Булгаков. – М., 1990. – 467 с.
2. *Бердяев Н. А.* Философия неравенства / Н. А. Бердяев. – М., 1990. – 467 с.; *Туган-Барановский М. Н.* Социализм как положительное явление / М. Н. Туган-Барановский. – М., 1918. – 46 с.; *Попович М.* Постмодернизм: метафізика і політика / М. Попович // Червоне століття. – К. : АртЕк, 2007. – С. 783–799; *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 177–131.
3. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира. Социология XXI века / И. Валлерстайн. – М., 2003. – 271 с.

4. Михальченко М. Українська національна ідея: підказ для політичних лідерів / М. Михальченко // Політичний менеджмент. – 2007. – Спец. випуск. – С. 24–35.

5. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность / А. С. Панарин. – М., 2004. – 463 с.

6. Сиземская И. Н. Модели экономического роста в контексте социально-гуманитарного знания / И. Н. Сиземская // Философские науки. – 2009. – № 11. – С. 30–43.

7. Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий : навч. посіб. / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 608 с.; Сурмін Ю. П. Соціологія управління : підруч. / Ю. П. Сурмін, І. П. Бідзюра. – К. : Освіта України, 2012. – 608 с.; Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні : навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 232 с.; Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / В. Цветков. – Х. : Право, 1996. – 164 с. та ін.

8. Туленков М. Організаційні основи соціального управління як суспільного феномена / М. Туленков // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1. – С. 57–76.

9. Українська національна ідея як життєвий стрижень української політичної нації / М. Михальченко, В. Андрущенко // Україна розділена в собі: від Леонідії до Вікторії. – Т 2. – К. : ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 164–203; Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Світ. Соціум / В. Г. Кремень. – К. : Грамота. – 2007. – 576 с. – Режим доступу : <http://pzscho.kiev.ua/ru/svobodnaja-tribuna/list/279>;

10. Щедяков В. Стратегічне управління модернізацією України: можливості, оптимізація впливів / В. Щедяков // Політичний менеджмент. – 2011. – № 2. – С. 44–53.

Надійшла до редколегії 30.09.2013 р.